

УДК 347.95:343.211.4
DOI <https://doi.org/10.15421/392193>

Шелевер Н. В.,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF JUSTICE IN THE EXECUTION OF COURT DECISIONS

Справедливе судове рішення – мета правосуддя. Сенс правосуддя досягається лише тоді, коли рішення суду виконане. У протилежному випадку судове рішення залишається лише аркушем паперу. Виконання судових рішень – завершальна стадія судового процесу, яка має своїм призначенням реалізацію судового рішення в житті. Тобто під час виконання судового рішення принцип справедливості реалізовується на практиці. На органи державної виконавчої служби покладено обов'язки виконувати судові рішення. У відповідності до Конституції України держава повинна забезпечити виконання судового рішення. Крім прийняття акта правосуддя, суди повинні здійснювати відповідний судовий контроль за його виконанням. Автор звертає увагу і на те, що часто на практиці існує і «формальне» виконання, оскільки виконавчі провадження закриваються з тих чи інших підстав, а фактичного виконання рішення суду нема. Європейський суд з прав людини виділяє інше проблемне питання в Україні – тривале невиконання рішень національних судів. Проаналізувавши роботу державної виконавчої служби, автор прийшов до висновку, що ситуація є доволі складною. У порівнянні з європейськими державами показник виконання є низьким. У зв'язку із правовим нігілізмом громадян України виконувати судові рішення в нашій державі доволі складно. Оскільки виконання судових рішень є складовою частиною права на справедливий суд, то автор узагальнив досвід, пропозиції державних виконавців та аналізує відповідні проблеми. Серед них виділяє такі, як: низька заробітна плата працівників державної виконавчої служби, відсутність належної безпеки для державних виконавців під час виконання судових рішень, необхідність збільшення штату в органах державної виконавчої служби. Пропонується розширити права державних виконавців та вживати активні заходи для подолання корупції в судах. Великою проблемою на практиці є і неналежна співпраця банків, поліції, інших органів з державною виконавчою службою, що значно ускладнює роботу державних виконавців та гальмує виконання рішень судів. Тому автор узагальнив пропозиції державних виконавців та викладає їх у пропонованій статті. У зв'язку із прагненням України стати повноправним членом Європейського Союзу наголошується на необхідності вивчення досвіду провідних держав-членів із метою імплементації його у вітчизняне законодавство.

Ключові слова: виконавче провадження, державна виконавча служба, суд, ЄСПЛ, держава, судовий контроль, право на справедливий суд, стягувач, боржник.

A fair court decision is the goal of justice. The meaning of justice is achieved only when the court decision is executed. Otherwise, the court decision remains only a sheet of paper. Execution of court decisions is the final stage of the court process, which has as its purpose the implementation of the court decision. That is, in the execution of a court decision, the principle of justice is implemented in practice. The state executive service is responsible for enforcing court decisions. In accordance with the Constitution of Ukraine, the state must ensure the execution of a court decision. In addition to the adoption of an act of justice, courts must exercise appropriate judicial control over its execution. The author also draws attention to the fact that in practice there is often a “formal” execution, as enforcement proceedings are closed for one reason or another, and there is no actual execution of the court decision. The European Court of Human Rights singles out another problematic issue in Ukraine – the long-term non-enforcement of national court decisions. After analyzing the work of the state executive service, the author came to the conclusion that the situation is quite complicated. Compared to European countries, the performance rate is low. Due to the legal nihilism of the citizens of Ukraine, it is quite difficult to enforce court decisions in our country. Since the execution of court decisions is a component of the right to a fair trial, the author summarizes the experience, proposals of state executors and analyzes the relevant problems. Among them there are such as low wages of employees of the state executive service, the lack of proper security for state executors in the execution of court decisions, the need to increase the staff in the state executive service. Proposes to expand the rights of state executors and take active measures to combat corruption in the courts.

Inadequate cooperation of banks, police and other bodies with the state executive service is also a big problem in practice, which significantly complicates the work of state executors and slows down the execution of court decisions. Therefore, the author summarizes the proposals of state performers and sets them out in the proposed article. In connection with Ukraine's desire to become a full member of the European Union, the need to study the experience of leading member states in order to implement it in domestic legislation is emphasized.

Key words: enforcement proceedings, state executive service, court, ECtHR, state, judicial control, right to a fair trial, debt collector, debtor.

*Справедливість без сили – безпорадна,
а сила без справедливості – деспотична.*

Блез Паскаль

Постановка проблеми. Права людини найкраще забезпечуються судовими рішеннями, в яких втілюється принцип верховенства права та принцип справедливості. Конституція України закріплює таку засаду судочинства? як обов'язковість судового рішення. Забезпечує його виконання держава.

Державна виконавча служба (далі – ДВС) є виконавцем судового рішення та реалізовує принцип справедливості на практиці. Саме судові рішення має переконати усіх у справедливості суду, тому воно має бути належним чином обґрунтоване суддею. Від стану виконання судового рішення залежить авторитет держави та судової системи. Судове рішення є індикатором реалізації принципу справедливості в житті.

Тому **метою статті** є дослідження даного принципу під час виконання судових рішень, виявлення проблемних питань та надання відповідних пропозицій для їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем виконавчого провадження присвячені праці таких вчених: А. Авторгова, Л. Афанасьєвої, І. Бережної, Ю. Білоусова, М. Булгакова, О. Верби-Сидор, Н. Голубевої, Н. Грабара, Ю. Зайцева, Ю. Юркевича та інших.

Виклад основного матеріалу. Згідно із ст. 8 Загальної декларації прав людини «кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом» [1]. Результатом діяльності як суду, так і органів ДВС має бути поновлення порушеного права, тобто приведення його до такого стану, яке існувало до порушення.

Якщо проаналізувати рішення ЄСПЛ, то у Рішенні у справі «Бурдов проти Росії» [2], у Рішенні у справі «Горнсбі проти Греції»

[3] зазначається, що «неможливо, щоб п. 1 ст. 6 Конвенції, детально описуючи процесуальні гарантії сторін, – справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку – не передбачав захисту процесу виконання судових рішень; тлумачення ст. 6 Конвенції виключно в межах забезпечення лише права на звернення до суду і порядку судового розгляду, швидше за все, призвело б до ситуацій, несумісних з принципом верховенства права...». Тобто ЄСПЛ розуміє право на звернення до суду як право на виконання судового рішення.

У справах «Ромашов проти України» [4], «Шмалько проти України» [5] ЄСПЛ зазначає, що виконання судового рішення є невід'ємною частиною судового процесу.

Адвокат Л. Куса справедливо зазначає: «Забезпечення виконання судового рішення є обов'язком держави, яка повинна забезпечувати ефективні системи виконання судових рішень, а також функціонування цих систем у такий спосіб, щоб доступ до них мала кожна особа, на користь якої ухвалено обов'язкове судові рішення. Необхідно зазначити, що зміни до Конституції щодо правосуддя 2016 року, а саме доповнення Основного Закону ст. 1291, зумовили появу нових підходів до механізму реалізації принципу обов'язковості виконання судового рішення. Згідно із цією статтею судові рішення є обов'язковим до виконання, а контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. Отже, фактично судовий контроль стає ще одною формою реалізації судової влади, крім здійснення функції правосуддя. Зазначене положення Конституції відображено в ч. 3 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус судів», відповідно до якої контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень, наданих йому законом. Водночас

установлений Конституцією принцип судового контролю не дістав на практиці належного розвитку через брак чітко прописаних законодавцем процесуальних механізмів здійснення такого контролю» [6].

Відомий український вчений П. Гуйван вважає, що «невиконання остаточних судових рішень наразі стало системною проблемою національної правової системи. Ця проблема вже досягла грандіозного масштабу і постійно зростає. Вона все очевидніше усвідомлюється прогресивною частиною суспільства як реальна загроза справедливому судочинству і взагалі принципу верховенства права. Попри нагальну необхідність у реформуванні виконавчої діяльності, спрямуванні її на законне та швидке виконання рішень судових установ, що набрали чинності і у такий спосіб набули статусу остаточних, поступ національної правової системи у цій царині відбувається вкрай повільно. Для подолання хронічних недоліків українській владі не слід чекати багато років на рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, а негайно здійснити необхідні законодавчі дії. Мова йде про скасування мораторіїв на реалізацію майна. Також має бути чітко встановлене нормативне правило, що виконання судових рішень, які набули чинності до початку процедури банкрутства підприємства, є обов'язковими у загальному порядку і не може бути зупинене» [7, с. 497–498].

Проблемним питанням на практиці є і те, що дуже часто виконавчі провадження закриваються з тих чи інших підстав, а фактичного виконання рішення суду нема. Стягувач не отримав кошти, якщо це рішення майнового характеру чи не вчинено тих чи інших дій, якщо це рішення немайнового характеру.

ЄСПЛ виділяє таку проблему в Україні, як тривале невиконання рішень національних судів. Під час розгляду справи «Воскобойник проти України» ЄСПЛ вказав: «Суд зазначає, що тривалість судового провадження у справі становила один місяць і п'ять днів, починаючи з подання позову до суду 2 червня 2000 року і до винесення рішення на її користь 7 липня 2000 року. Тривалість виконавчого провадження на сьогоднішній день становить приблизно вісім років та чотири місяці з дати прийняття остаточного рішення. Суд підкреслює, що у спра-

вах щодо тривалості цивільного провадження є другою стадією провадження по суті і що оспорювань право знаходить свою ефективну реалізацію тільки в момент виконання. Тоді як надмірна тривалість провадження зумовлена тривалістю виконавчого провадження, тому не слід відокремлювати виконавче провадження, а розглядати провадження в цілому. У цій справі загальна тривалість провадження, в тому числі стадії судового провадження та стадії виконавчого провадження, становить вісім років і чотири місяці. Суд вже розглядав справи, що порушують питання, аналогічні питанням у даній справі, і встановлював порушення пункту 1 статті 6 Конвенції. Після розгляду всіх матеріалів, які були йому надані, Суд вважає, що Уряд не навів жодного факту чи аргументу, які могли б привести до іншого висновку в даній справі. Тому мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції» [8].

С. Гавриленко зазначає: «Протягом останніх років судові рішення стали виконувати частіше: виконання зросло з 5–6% до 18%. Але цього все одно недостатньо, щоб досягти середньоєвропейського рівня. У країнах ЄС – це 50–70%.

Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що невиконання рішень національних судів в Україні – системна проблема (справи «Бурмич та інші проти України», «Юрій Миколайович Іванов проти України»).

Якщо судові рішення системно не виконують, це призводить до зниження довіри людей до судової влади, посилює переконання про те, що вирішити проблеми, використовуючи правові інструменти, майже неможливо.

Так громадяни поступово зневірюються у можливості реального захисту їх прав і свобод» [9].

Право на справедливий суд – велика цінність демократичного суспільства. Нещодавно президент Естонії заявила, що захист інвестицій починається з незалежних судів. Вона звернула увагу на виконання судових рішень. Про це неодноразово наголошує і ЄСПЛ, бо головним предметом скарг до нього від українців є саме питання невиконання рішень національних судів.

На жаль, в Україні забезпечити право на справедливий суд без якісного виконання акта правосуддя неможливо. Стан виконання судових

рішень в Україні вимагає кращого, оскільки це є складовою частиною права на справедливий суд. Тому необхідними є ефективні зміни до чинного законодавства та підвищення рівня правосвідомості українців. Саме через виконання судових рішень втілюються у життя принципи справедливості і верховенства права.

Із метою покращення стану виконання судових рішень ми узагальнили практичні рекомендації державних виконавців. Основні з них такі:

1. Першочерговим завданням держави має стати підвищення рівня заробітної плати працівників державної виконавчої служби. На даний час оплата праці державних виконавців є занадто низькою та не може забезпечити гідний рівень життя. Оскільки чинним законодавством передбачається можливість проведення виконавчих дій навіть о шостій та двадцять другій годині, то така праця повинна належним чином і оплачуватися.

Спостерігається парадоксальна ситуація, коли судді, які приймають рішення в кабінеті, мають у десятки разів більшу заробітну плату, ніж державні виконавці, які реалізують судові рішення у життя. Без виконання судові рішення залишається простим аркушем паперу. Тому законодавець має врахувати таку різницю у заробітній платі судді і державного виконавця. На наш погляд, такий колосальний розрив є порушенням принципу справедливості. Державний виконавець повинен мати матеріальний стимул для виконання судових рішень.

Наслідком неналежного фінансування органів ДВС є швидкоплинність кадрів. Професіонали своєї справи залишають службу, натомість вона поповнюється недосвідченими працівниками. Тому, на наш погляд, лише гідна заробітна плата буде стримувати фахівців в органах ДВС.

2. Необхідно забезпечити високий рівень безпеки державних виконавців під час проведення виконавчих дій. На жаль, як показує практика, дуже часто є випадки застосування фізичної сили до державних виконавців, погроз, шантажу і т.д., що значно ускладнює сам процес виконання того чи іншого судового рішення.

3. Необхідним кроком є і збільшення штату ДВС. На даний час катастрофічно не вистачає працівників. На виконанні в державного виконавця знаходиться приблизно 600–700 виконавчих проваджень. Чи є справедливою зарплата в розмірі 8000 гривень?! Чи можна

ефективно виконувати судові рішення, якщо державний виконавець наче «універсальний солдат» повинен бути одночасно і державним виконавцем, і спеціалістом, і реєстратором, і комп'ютерщиком, і експертом-оцінювачем, і навіть психологом в деяких випадках?

4. Необхідно розширити права державних виконавців, а саме надати право обмежувати боржників у виїзді за кордон по виконавчих документах про стягнення боргів постановою виконавця. Оскільки є вже по аліментам.

5. Подолання корупції в судах. Ні для кого не є секретом висока корумпованість українських судів. Дуже часто представниками Феміди приймаються «замовні» судові рішення і отримати справедливе судові рішення державний виконавець не має ніяких шансів. Для прикладу, це такі справи, як обмеження боржника у праві виїзду за кордон. Державний виконавець звертається до суду з поданням про тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за кордон, оскільки боржник ухиляється від виконання судового рішення, має закордонний паспорт, отже, має намір колись і виїхати за межі України. Наразі це ще дієвий спосіб примусити злісного боржника виконати судові рішення. Проте дуже часто на практиці ми зустрічаємося із відмовами суддів у задоволенні подань державних виконавців.

Так, для прикладу, в ухвалі № 298/1572/19 від 22.11.2019 року Великоберезнянський районний суд Закарпатської області обґрунтовує свою відмову в задоволенні подання державного виконавця про тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за кордон тим, що таке обмеження можливе лише тоді, коли боржник ухиляється від виконання зобов'язань за судовим рішенням. У даному випадку державний виконавець вказав у поданні, які заходи вжив, проте не надав докази того, що «боржник має намір виїхати за межі України або робить це з метою ухилення від виконання судового рішення. Наявність лише самого зобов'язання не наділяє відділ ДВС правом на звернення до суду з поданням про тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за кордон» [10]. Суд вважає, що державним виконавцем не доведено те, що боржник ухиляється від виконання зобов'язань, бо не подано ніяких доказів.

Тоді виникає питання: а чому боржник добровільно не виконує судові рішення, і державний виконавець змушений вживати щодо нього такі

заходи? З ухвали суду випливає, що якщо людина має закордонний паспорт, то наміру виїжджати за кордон взагалі немає? І як тоді виконати судові рішення, якщо сам суд блокує його виконання?

6. Існує проблема арешту коштів боржника. Так, для прикладу, банки з неохотою надають інформацію про відкриті (зареєстровані) рахунки боржників. Деякі взагалі не надають, посиляючись на конфіденційність.

7. Проблемою на практиці є те, що розшук транспортних засобів неякісно проводиться. Необхідно, щоб і інші органи сприяли ДВС у виконанні судових рішень.

8. Поліція практично не порушує кримінальні справи за несплату аліментів.

Висновки. Отже, на нашу думку, реалізація принципу справедливості під час виконання судових рішень можлива лише в разі виконання вищенаведених пунктів. Україна має прагнення стати повноправним членом Європейського Союзу, тому необхідним кроком є і підвищення правової культури та правової свідомості громадян. Тоді такі слова, як «закон», «право», «справедливість», не будуть пустим звуком, і виконувати судові рішення відносно громадян стане значно легше. Необхідним є і дослідження та імплементація позитивного досвіду провідних держав-членів Європейського Союзу в національне законодавство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини: декларація ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 07.08.2021).
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бурдов проти Росії» від 07.05.2002 р. (Case of Burdov v. Russia). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_045#Text (дата звернення: 08.08.2021).
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Горнсбі проти Греції» від 19.03.1997 р. (Case of Hornsby v. Greece). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text (дата звернення: 08.08.2021).
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ромашов проти України» від 27.07.2004 р. (Case of Romashov v. Ukraine). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_227#Text (дата звернення: 11.08.2021).
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шмалько проти України» від 20.07.2004 р. (Case of Shmalko v. Ukraine). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_226#Text (дата звернення: 12.08.2021).
6. Куса Л. Исполнение судебных решений: практика ВС. URL: <https://gracers.com/ru/press-centr/vikonannya-sudovih-rishen-praktika-vs/> (дата звернення: 05.09.2021).
7. Гуйван П.Д. Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами: монографія. Харків : Право, 2019. 584 с.
8. Рішення ЄСПЛ від 12 березня 2009 року у справі «Воскобойник проти України», заява № 39874/05. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_468#Text (дата звернення: 15.09.2021).
9. Гавриленко С. Виконати рішення суду: місія можлива, місія важлива. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/07/24/232203/> (дата звернення: 20.09.2021).
10. Ухвала Великоберезнянського районного суду Закарпатської області від 22.11.2019 р. у справі № 298/1572/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85820822> (дата звернення: 07.10.2021).